

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Istorie și Filosofie

Teză de doctorat

*Uzul și abuzul de alcool în România în context
european la sfârșitul secolului al XIX-lea și
începutul secolului XX*

Coord. șt.

Prof.univ.dr. IOAN BOLOVAN

Doctorand

Oana Mihaela Tămaș

Cluj-Napoca
2012

CUPRINS

Cuprins	3
Cuprins figuri	7
Cuprins tabele	8
Introducere	11
I. Europa între uzul și abuzul de alcool. Elemente distinctive în epoca modernă. Evoluții europene ale problematicii alcoolului până la Primul Război Mondial.	22
1. Repere cronologice și culturale ale consumului de alcool în Europa	23
2. Cele mai utilizate tipuri de băuturi alcoolice din Europa	32
2.1. Băuturi fermentate	33
2.1.1. Vinul	33
2.1.2. Miedul	35
2.1.3. Berea	36
2.2. Băuturi distilate (spirtoase)	40
2.2.1. Țuica	40
2.2.2. Palinca	41
2.2.3. Votca	41
2.2.4. Whisky	47
2.2.5. Coniacul	50
2.2.6. Romul	51
2.2.7. Ginul	53
2.2.8. Absintul	55
3. Problema alcoolismului și mișcările de temperanță	57
3.1. Alcoolismul	57
3.2. Mișcările de Temperanță cu caracter transnațional	59
3.2.1. Ordinul Independent al Bunilor Templieri	62
3.2.2. Crucea Albastră	64
3.2.3. Asociația Alcoolicii Anonimi	65
4. Fațetele alcoolului în diferite țări ale Europei	66
4.1. Europa mediteraneană	66
4.1.1. Grecia	66
4.1.2. Spania	67
4.1.3. Italia	68
4.1.4. Franța	70
4.1.5. Portugalia	77
4.2. Țările Anglo-Saxone	78
4.2.1. Anglia	78
4.2.2. Țara Galilor	80
4.2.3. Scoția	81

4.2.4.	Irlanda	83
4.3.	Țările Scandinave	86
4.3.1.	Danemarca	86
4.3.2.	Suedia	89
4.3.3.	Norvegia	92
4.3.4.	Finlanda	94
4.4.	Europa Centrală și de Est	96
4.4.1.	Germania	96
4.4.2.	Austria	99
4.4.3.	Ungaria	101
4.4.4.	Bulgaria	103
4.4.5.	Polonia	104
4.4.6.	Rusia	106
	Concluzii	112
	II.Uzul și abuzul de băuturi alcoolice în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	116
1.	Repere istorice ale consumului de alcool în spațiul românesc	121
2.	Băuturile alcoolice în România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea	122
2.1.	Băuturile fermentate	122
2.1.1.	Vinul	122
2.1.2.	Berea	137
2.1.2.1.	Producătorii de bere	137
2.1.2.2.	Corelații economice ale producției de bere	142
2.1.2.3.	Evoluția politicii de impozitare a berii în România	152
2.1.3.	Braga și alte băuturi răcoritoare fermentate slab alcoolizate	156
2.2.	Băuturile distilate	158
2.2.1.	Țuica și rachiurile naturale	158
2.2.2.	Alcoolul produs industrial din cereale, cartofi și sfeclă. Basamacul, spirtul și băuturile aromatizate.	164
2.2.3.	Concurența dintre băuturile distilate "naturale" (țuica și rachiurile) și cele fabricate industrial din cereale, sfeclă și cartofi	176
2.3.	Consumul general de alcool și evoluția în timp a structurii sale	180
2.4.	Comercializarea băuturilor alcoolice prin sistemul de licențe. Cârциumile.	191
2.4.1.	Cârциuma	191
2.4.2.	Comercializarea băuturilor alcoolice prin sistemul de licențe	197
3.	Controlul exercitat de stat în domeniul băuturilor alcoolice	202
3.1.	Norme de igienă sanitară	202
3.2.	Falsificarea băuturilor alcoolice	211
3.3.	Propuneri de introducere a unor diferite sisteme de monopol sau bazate pe alte restricții	219
3.3.1.	Sistemul de monopolizare a producției susținut de A.C. Cuza	222
3.3.2.	Modelul monopolului alcoolului din Rusia	229

3.3.3.	Fundamentarea economică a unui monopol al alcoolului elaborată de Vasile Taban (1898)	232
3.3.4.	Proiectul de monopolizare a producției al industriașului A.A. Popovici	233
3.3.5.	Primele proiecte de Monopol al Cărciumilor (1900-1901)	235
3.3.6.	Proiectul lui Xenofon Hurmuzi, prevăzând interzicerea vânzării în cărciumile rurale a băuturilor pe bază de spirt rafinat	238
3.3.7.	Proiectul din 1908 de constituire a unui monopol privat al fabricanților de spirt	240
3.4.	Legea monopolului cărciumilor și împotriva beției din 1908, cu modificările sale ulterioare	245
3.4.1.	Proiectul din 1906 al Legii Cărciumilor	246
3.4.2.	Dezbaterea parlamentară din 1907/1908 a proiectului Legii Cărciumilor	250
3.4.3.	Modificarea Legii licențelor	255
3.4.4.	Aplicarea Legii monopolului cărciumilor și împotriva beției (1908)	257
3.5.	Competiția dintre producătorii diferitelor tipuri de băuturi alcoolice. Încercări de a determina politica fiscală a statului în interes propriu.	266
3.5.1.	Campania pentru impozitarea pe grad a țuicii (1900-1902)	267
3.5.2.	Revizuirea Legii monopolului cărciumilor din 1908 în interesul producătorilor de vin	277
3.5.3.	Mișcarea berarilor pentru obținerea politică a reducerii nivelului de impozitare a berii	281
3.6.	Substratul electoral și interesele economico-politice în relație cu legislația referitoare la alcool	282
4.	Corelații sociologice ale uzului și abuzului de alcool	285
4.1.	Imaginea publică a consumului de alcool	285
4.2.	Măsuri propuse pentru stoparea fenomenului alcoolismului.	288
4.3.	Particularități rural – urbane și regionale	291
4.3.1.	O comparație cantitativă a consumului de alcool între sat și oraș	304
4.3.2.	Aspecte regionale ale consumului de alcool	311
4.3.3.	Consumul de alcool în periferia orașelor. Contextul social și cultural al mahalalei.	314
5.	Alcoolism, socialism și capitalism	316
5.1.	Date statistice cu privire la alcoolism și reacții publice în raport cu acesta	324
5.2.	Modul de percepere în epocă a efectelor alcoolului asupra sănătății	331
5.2.1.	Asocierea între alcoolism și pelagră.	334
5.2.2.	Alcoolismul și tuberculoza	335
5.3.	Efectele sociale ale alcoolismului	336
6.	Mișcarea de temperanță	339
6.1.	Începuturile mișcării de temperanță în România	339
6.2.	Societăți de temperanță	344
6.2.1.	Liga Antialcoolică	344
6.2.2.	Societatea Cumpătarea	352
6.2.3.	Liga Națională de Temperanță	353
6.2.4.	Societatea Cooperativă de Cumpătare	355

6.3. Implicarea corpului medical	356
6.3.1. Impactul alcoolismului asupra raportului dintre natalitate și mortalitate	364
Posibilitățile de tratament ale alcoolicului	368
6.4. Factorul religios. Rolul Bisericii și al preoților în mișcarea de temperanță.	370
6.5. Factorul educațional în lupta antialcoolică	374
6.5.1. Rolul jucat de presă și de literatura de specialitate	378
6.5.2. Presa medicală	380
6.5.5. Educația medicală	384
7. STUDIU DE CAZ- Mișcarea prohibiționistă IOGT-Bunii Templieri	388
Concluzii	419
BIBLIOGRAFIE	425

CUVINTE CHEIE

Alcool, cârciumă, băuturi spirtoase, alcoolism, mișcarea de temperanță.

REZUMAT

Cercetarea de față propusă ca teză de doctorat are drept obiectiv prezentarea și analiza problemelor legate de consumul băuturilor alcoolice în spațiul românesc și a celor mai importante elemente în domeniu cu care s-au confruntat statele din Europa în perioada respectivă. Am considerat ca necesară trecerea în revistă a problematicii alcoolului în cele mai importante țări europene. Experiența unora dintre acestea a prezentat similitudini cu cea pe care a înregistrat-o spațiul românesc. Alte elemente au fost specifice fiecărei țări în parte, iar existența lor confirmă faptul că particularitățile locale și naționale pot juca un rol de primă importanță în problemele legate de alcool din fiecare țară. Am considerat deasemenea necesară prezentarea unor elemente legate de băuturile alcoolice fermentate și distilate cu cea mai largă utilizare pe continentul nostru. Specificul românesc s-a concretizat și aici într-un context european din care nu poate fi decupat. Toate aceste evoluții deosebit de interesante, cu impact economic, politic, social, medical și nu numai mi-au atras atenția asupra temelor legate de uzul și abuzul de alcool în România, abordând acest subiect atât în lucrarea de licență, cât și mai departe, în cadrul studiilor masterale.

Registrul cercetării istorice asupra tematicii uzului și abuzului de alcool prezintă aspectul unui evantai care se desfășoară peste diversele probleme care ar trebui să fie acoperite, în condițiile stabilirii unui punct fix de observație, adică un spațiu și un timp istoric bine delimitat.

Lucrarea de față a fost structurată în două părți fiecare având mai multe capitole și subcapitole, astfel că în prima parte am prezentat situația din cele mai importante țări din punct de vedere al consumului de alcool, al situației economice, a mișcărilor de temperanță, a mecanismelor de control a debitării și consumului, dar și a influențelor pe care unele țări le-au avut asupra spațiului românesc. Pentru realizarea unui cadru general al consumului de băuturi alcoolice în România și în țările europene am considerat necesară introducerea unui capitol

extins, care să prezinte elementele fundamentale ale problematicii băuturilor alcoolice în spațiul european în perioada analizată.

Cercetarea noastră urmărește și să evidențieze modul în care legislația din fiecare țară și evoluția acesteia au influențat sau nu problematica alcoolului și alcoolismului. O analiză a evoluției legislației românești în domeniu până la Primul Război Mondial poate fi mult mai obiectivă și pertinentă raportată la experiența din celelalte țări europene.

Am avut în vedere normele legate de producerea băuturilor alcoolice, promovarea sau nu a unora dintre băuturi în detrimentul altora, taxarea sau suprataxarea lor, eventuala existență a unui regim de monopol, reglementarea modului de transport, comercializare en gros sau en detail, restricțiile în privința posivilor consumatori ș.a.m.d. Într-un mod special, am considerat că trebuie subliniate elementele legate de activitatea și scopurile mișcărilor de temperanță, respectiv de regimurile de prohibiție parțială sau totală existente la un anumit moment și într-un anumit stat european.

În cea de-a doua parte a tezei de doctorat am prezentat și analizat situația uzului și abuzului de alcool din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Am considerat că benefică și în același timp necesară această structurată a cercetării de față deoarece unele din aceste evoluții au avut puternice interferențe cu contextul general european. Industrializarea și ascensiunea producției capitaliste au oferit și în România suportul tehnic pentru expansiunea rapidă a alcoolului industrial, din ce în ce mai bine rectificat și tot mai accesibil ca preț, chiar și în raport cu veniturile categoriilor mai sărace ale populației.

Consumul de băuturi alcoolice în România în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a reprezentat un element important în viața de zi cu zi a unei societăți în tranziție, care prin modernizare și un început de industrializare lăsau în urmă caracterul eminent rural și agrar al deceniilor anterioare.

Tipurile de băuturi alcoolice, ponderea relativă a acestora, precum și anvergura globală a consumului constituie elemente primordiale pentru înțelegerea atât a uzului, cât și a abuzului de alcool în perioada analizată.

Gama de băuturi aflate pe piață sau produse pentru uz propriu a derivat atât din tradițiile moștenite de la perioadele anterioare, cât și din evoluțiile generale manifestate în context european. Bogată în zone de deal și implicit în podgorii și plantații pomicole, România a continuat la sfârșitul secolului al XIX-lea să fie un producător consistent, atât de vinuri, cât și de

băuturi distilate derivând din struguri, prune și alte fructe. Țuica de prune și rachiurile au avut de înfruntat în special după 1870 concurența acerbă a unui nou venit pe piață, adus și la noi de evoluțiile europene și de progresul tehnologic. Alcoolul industrial ("spirtul") fabricat în velnițe sau poverne, din cereale, cartofi sau sfeclă a adus consumatorilor din România prilejul unor băuturi din ce în ce mai ieftine, cu atractivitate crescută. Lichioruri, coniacuri, romuri produse prin adăugarea de esențe la spirtul industrial au bulversat și amplificat consumul pe o piață anterior cu caracter patriarhal, pe care băuturile "naturale", preparate îndeobște artizanal, nu aveau practic concurență.

Lucrarea de față își propune abordarea acestei problematici pentru reconstituirea unei imagini de ansamblu a consumului de alcool în perioada studiată. Băuturile cele mai uzitate au fost analizate separat, atât ca evoluție a producției și consumului, cât și ca analiză a diversității, respectiv a problemelor lor de calitate.

Diferite evaluări ale consumului general raportat în litri de alcool pur/an/capita au fost trecute în revistă pentru a se sublinia că din mai multe surse reiese o poziție de top a României în context european în această privință. Cu 9-12 litri de alcool 100%/ an/capita România se înscria între cele mai "alcoolizate" țări europene la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Sistemul românesc de debitare a băuturilor alcoolice, atât en gros, cât și en detail, a marcat în mod specific structura și amplitudinea consumului. Cercetarea a abordat din acest motiv într-un capitol separat problematica și numărul cârciumilor, cu analiza unor elemente distinctive regionale sau urban-rurale.

S-a analizat separat legislația sanitară referitoare la producția și debitarea băuturilor alcoolice, urmărindu-se evoluția acestora în timp și problematica punerii ei în practică. Am considerat necesară prezentarea evantaiul larg al metodelor de falsificare folosit pentru aproape toate tipurile de băuturi.

Political avea însă un rol foarte important în reglementările din domeniul băuturilor alcoolice. Acest fapt nu trebuie să surprindă având în vedere că aproximativ 10% din bugetul statului provenea de la alcool, iar bugetele comunelor rurale sau urbane erau chiar și mai dependente de taxarea comerțului cu băuturi.

Un element de esență în peisajul consumului de alcool în România în perioada analizată a fost sistemul de debitare. Predominant în lumea rurală, cârciuma a jucat un rol important, atât în

consumul public de alcool, cât și ca element singular de socializare. Lipsiți de alternative, țărani făceau din cârciumă nu numai localul unde consumau băuturi a căror calitate era deseori pusă sub semnul întrebării, dar și centrul unei lumi sătești marcate de lipsuri, analfabetism și mari deficiențe sanitare.

Ultima parte a tezei a fost dedicată trecerii de la uzul de băuturi alcoolice la abuz. Alcoolismul a devenit o problemă publică importantă în Vechiul Regat în special în ultimele două decenii ale secolului al XIX, pe fundalul creșterii accentuate a producției de alcool industrial și al ieftinirii acestuia. La 1895-1900 România se plasa pe unul dintre primele locuri din Europa în privința consumului raportat în litri de alcool pur/an/capita. Mai multe personalități implicate în epocă în analiza acestui domeniu au cifrat consumul anual de alcool în România între 9-12 litri/locuitor.

La o asemenea anvergură a consumului public excesele individuale erau numeroase. Unele studii din epocă au cifrat la 1900 procentul de alcoolici la minimum 10% din populație. Consumul era mai mare la orașe decât la țară, dar populația rurală era mai semnificativ afectată de alcoolism. Prost hrănită, ținând post după post pe an, cu un acces foarte modest la sistemul sanitar, lumea rurală cădea ușor victimă abuzului de alcool. asocierile acestuia cu alte boli ale sărăciei, ca pelagra sau tuberculoza, erau frecvente.

Pus în fața fenomenului extins al alcoolismului, societatea românească a reacționat inițial printr-o parte a elitei medicale, politice și gazetărești. Mișcarea de temperanță rezultată a avut în România un caracter eminent laic, o implicare a Bisericii fiind mai evidentă după răzcoalele țărănești din 1907.

O serie de apariții publicistice și câteva inițiative legislative eșuate au prefațat înființarea în 1897 la Iași a primei structuri naționale de temperanță *Liga Națională Antialcoolică*, avându-și în politicianul A.C. Cuza principalul promotor, Liga a reușit în primul rând să atragă atenția societății românești asupra problemei grave pe care o reprezenta abuzul de alcool. Apariția neîntreruptă la București a revistei *Antialcoolul*, sub autoritatea și cu sprijinul financiar al profesorului Mina Minovici a dat o nouă dimensiune mișcării de temperanță românești.

În privința modului de lucru care a stat la baza cercetării trebuie reliefată atât utilizarea surselor de epocă, cât și a lucrărilor ulterioare. În perioada analizată s-au publicat un număr semnificativ de lucrări referitoare la problematica băuturilor alcoolice, abordată din mai multe puncte de vedere. Pe de-o parte, persoane cu atribuții în domeniu, alertate de amplitudinea

consumului de alcool în România, au încercat să ofere o privire cât mai obiectivă asupra fenomenului consumului de alcool și al alcoolismului.

Noutatea tematicii determină ca sursele edite și cele inedite să se supună aceluiași reguli subsumate tabloului explorării subiectului, insuficient valorificat în istoriografia românească. În condițiile în care subiectul a fost atins într-o mică măsură, tangențial sau cu doar câteva cercetări exclusive pe această tematică, sursele edite și inedite se desfășoară într-un ritm care arată diversitatea problemei și a ansamblurilor care emit în epocă informații asupra subiectului.

Cercetarea de față urmărește elementele definiției ale uzului și abuzului de alcool în România în perioada analizată prin elaborarea unei viziuni integrate asupra fenomenului deosebit de complex pe care îl reprezintă utilizarea băuturilor alcoolice în societate. Elementele distinctive menționate fac posibilă atât o imagine a societății românești dintr-un punct de vedere inedit, cât și înțelegerea interdependențelor cu celelalte țări și spații culturale europene.

Anvergura și complexitatea domeniului fac posibile numeroase aprofundări sectoriale. Puncte de vedere de ordin economic, social, cultural, medical, atât la nivel conceptual, cât și statistic vor putea detalia elementele subsumate viziunii generale reflectate de această cercetare.

Alegerea intervalului de timp în care s-au încadrat cercetările s-a dovedit justificată prin elementele de sine stătătoare pe care aceasta le prezintă din perspectiva consumului de băuturi alcoolice și a fenomenului alcoolismului. Analiza făcută în context european s-a dovedit de asemenea benefică prin influențele și similitudinile puse în evidență. Apartenența la spațiul general european a României s-a manifestat și în domeniul consumului de băuturi alcoolice, atât ca tipologie a acestora, ca imagine publică asupra lor, cât și ca problematică rezultată din dezechilibrele sociale generate de abuz.